

Harminc éve halt meg Gáli József

Talán nem túlzás kijelenteni, hogy Gáli Józsefet jóformán mindenki elfelejtette. Gyakorlatilag az irodalomtörténet sem tartja számon, de a huszadik század második felének hősies alakjai között sem sűrűn emlegetik. – Talált tárgy rovatunkban fényképek segítségével, Pályi Márk idézi fel Gáli József alakját.

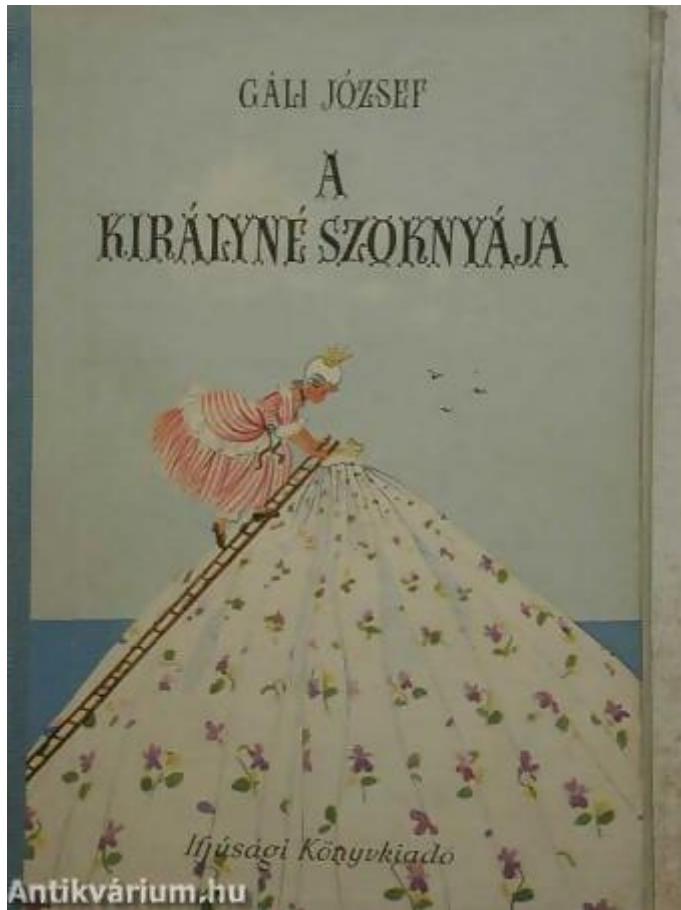
Talán nem túlzás kijelenteni, hogy Gáli Józsefet jóformán mindenki elfelejtette. Gyakorlatilag az irodalomtörténet sem tartja számon, de a huszadik század második felének hősies alakjai között sem sűrűn emlegetik. Azt is bátran kijelenthetjük, hogy Gáli életműve leginkább az élete – és ekként legközelebbi barátai, Angyal István és **Eörsi István** mellett van az őt megillető helye (három Pistában lehet megbízni – mondogatta –, az Angyalban, az **Eörsiben**, éééés... a Csurka Pistában) –, jóllehet halála évében, 1981-ben kiadott önéletrajzi témájú rövidprózája is kifejezetten izgalmas olvasmány. Végig a halál közelségében töltött élete pedig a szelíd tehetség és a totális rendszerek egyenlőtlen küzdelmének végletes példázata.

Balla Margit grafikája Gáliról

1930-ban született, apja a gyulai tudószanatórium főorvosa volt. Művelt, polgári, intimitástól és féltékenységtől átfűtött család harmadik gyermeke volt. 1944-ben egész családjával együtt Auschwitzba deportálták – egyedül ő élte túl. Történetéhez szorosan hozzátartozik túlélésének két kritikus pontja: az egyik szelekció alkalmával, amikor az ss-tisztek tizenhat éven aluliak után kutattak (az első szelekciót magas növése segítségével úszta meg), apja egy kötélen leeresztette a latrinába – ott csüngött fél napon át. „»Mit csináljak, ha a fejemre szarnak?« – kérdezte... már odalentről, mire az apa ráripakodott: »Behunyod a szemedet és a szádat!«” – „eleveníti” föl **Eörsi István** *Latrinában* című Auschwitz-esszéjében. Egy másik alkalommal azonban nem is a németek, hanem fogolytársai, lengyel

zsidók egy csoportja támadt rá, mikor fölfedezték, hogy nincs körülmetélve (lévén, hogy apja korábban mély meggyőződésből katolikus hitre tért) – ekkor nem más, mint a nála két évvel idősebb, Békés megyéből vele egy transzporttal érkezett Angyal István mentette meg a többi rab dühétől.

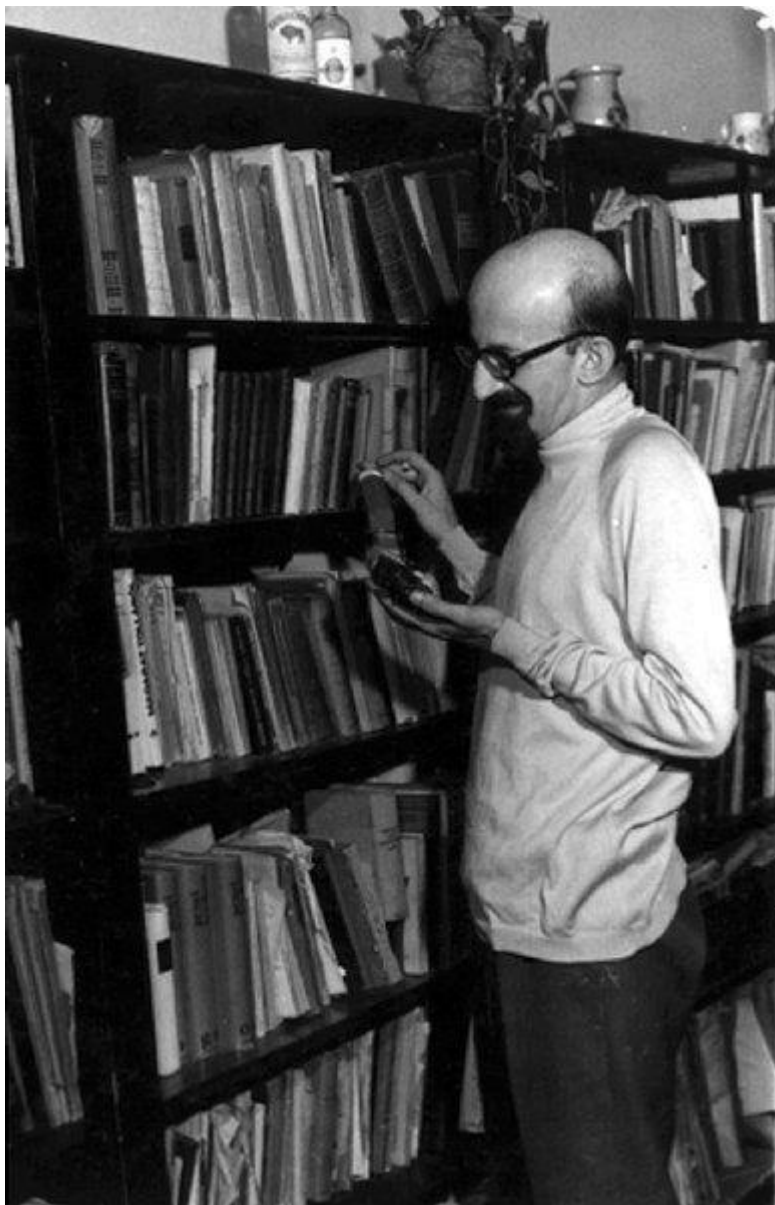
Beteg vesével és szívvel tért haza, látása szinte teljesen tönkrement. 1949-ben osztályidegenként kizárták a Színház- és Filmművészeti Főiskoláról. Már huszonegy évesen, 1951-ben bemutatták *Erős János* című mesedarabját; 1955-ben *A királyné szoknyája* címmel pedig mesekönyve jelent meg. Végül *Szabadsághegy* című drámájával diplomázott ugyanebben az évben – sok viszontagság után végül az újonnan megnyílt József Attila Színház mutatta be éppen 1956. október 6-án, vagyis Rajk László újratemetésének napján – a darab, amely tán elsőként ábrázolta a Rákosi-korszak „törvénysértéseit”, egy előadást ért meg (bár az Nagy Imrét is a közönség soraiban tudta). November 4. után Obersovszky Gyulával az *Élünk* című illegális lapot szerkesztette – a Tóth Ilonáékéval összemosott perében halálra ítélték. Menyasszonyát, a kilenc hónapos terhes Káldor Verát a zárkában vette el feleségül. Az ítéletet később széles körű nemzetközi tiltakozás hatására változtatták tizenöt évi börtönbüntetésre,

miközben iskolatársai is minden szílat megmozgattak érte ('57-ben Párizs házfalain is ott virított a felirat: kegyelmet Gálinak és Obersovszkynak!). Végül 1960-ban, megromlott egészségi állapotára való tekintettel, amnesztiával kiengedték.

A kép bal oldalán Obersovszky Gyula

Szabadulása után fordítással foglalkozott: Kafkát, Wedekindet, Schillert, Ibsent, Hessét, Handkét, Peter Weisset, Ödön von Horvathot fordította. Kádár börtönéből azonban, ahol teli liszteszsákokat cipeltettek vele és lezsizózták, még megviseltebb szívvel távozott, végül Heinrich Böll harcolta ki, hogy nyugati kezelésre vihessék. 1968-ban, orvosi műhiba folytán a klinikai halál állapotába került – onnan hozták vissza. „Mint hogy mind ez ideig általában tizenkét évenként halt meg – idézte föl később **Eörsi** –, nagyon örültem, hogy túlélte a vészjós 1980-at. Nem tudtam, hogy csak pontatlanok az isten malmi: két hónapot és öt napot késtek.” Második felesége, a festőművész Balla Margit kiállítását rendezgette, néhány órával a megnyitó előtt, amikor 1981 márciusában szíve végleg fölmondta a szolgálatot.

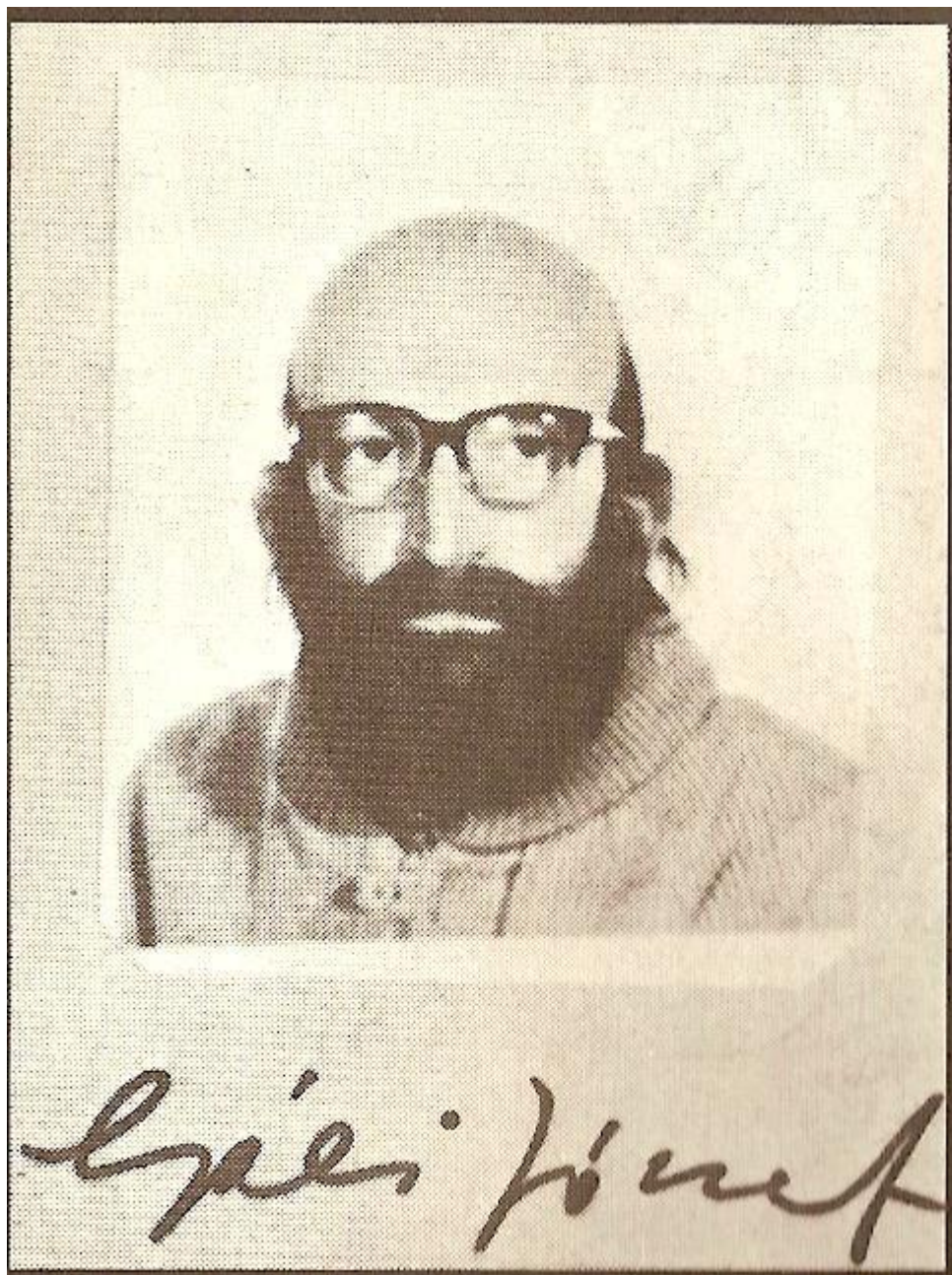
Szúnyogok és nemeskócsagok című egyetlen elbeszéléskötetének második része *Elmondom az életedet állatokban* címmel önéletrajzi rövidpróza-füzért rejt. Az első hat darab a gyerekkor ábrázolása: anyja iránti vágyódása (akihez hosszú évek után az Auschwitzba tartó vagonban bújik hozzá újra – és utoljára), nővéréhez fűződő intimitása, bátyja iránti dühös féltékenysége. A *Farkaskutyák* című elbeszélés az auschwitzi fürdőben történeteket dolgozza föl: a „nyurga” (vagyis Angyal) megvédi rabtársai dühétől, amíg apja a saját, körülmetélt nemi szervét lóbálja bizonyítás gyanánt – testével megvédeni a fiát, keresztény hitvallásából kiindulva, eszébe sem jut... (Nem mellesleg, a gyerekkori atmoszféra ábrázolásában egyetlen elemet sem találtam, amely ne illene az én nyolcvanas-kilencvenes években megélt gyerekkoromra. Ez az „időtállóság” azonban talán csak éppen annyira Gáli prózájának

erénye, amennyire a huszadik század pszichózisainak számlájára írható, hogy ez az attitűd mindenesetre számomra általában újszerűnek tűnik.)

Bírósági tárgyalás, 1957

Az összes írás közül mindazonáltal egyértelműen a kötet címadó novellája emelkedik ki magasan. Az elbeszélés két részből áll: az első 1943-ban játszódik Gyulán, a második '49-ben Budapesten. A tizenhárom éves fiúhoz házitanítót fogadnak: Szűcs Imrét, aki számtanra és boksizni tanítja. Szűcs igazi nagymenő, bosszankodó és provokáló kamaszfiú, aki azonban hat évvel későbbi találkozásukkor már a titkosrendőrség szolgálatában áll. Még mielőtt ez kitudódik, rajta keresztül találkozik újra a „kellemetlen modorú nyurgával”, s az írás egészen ez utóbbi (tehát Angyal) felakasztásáig követi nyomon a kapcsolatukat – a kötet 1981-es megjelenésének megfelelően kódolva és rejtjelezve. Különösen a második rész kimagasló teljesítmény: minden egyes bekezdése pontos lenyomat az 1945 utáni világ halmozott traumatizáltságáról. A feszes és jó ritmusú szöveg hangvétele ugyanakkor itt is – akár csak a többi esetében – anekdotizáló: a történetek súlyát éppen látszólagos banalizálásukkal és a sorjázó eufemizmusokkal vési az olvasó lelkébe kitörölhetetlenül. Akárha saját tudattalanunk megmásíthatatlan tényeivel szembesülnénk. Egyik legradikálisabb eszközével átmenet nélkül vezeti át a szöveget a hétköznapi életből Auschwitz valóságába: „Bár fordulna fel ott, ahol van! [Mondja unokatestvérére '43 nyarán a Szanazugban.] Szabadon szakadt ki belőlem a szűcsimrei szóhasználat: Fulladj meg, bassza meg! (Ez meg is történt a következő nyáron. – Gázban, június 29-én, Péter-Pálkor, a kivagonírozásunk napján.)”

Gáli tehetsége ugyanakkor, amint néhány ismerője megjegyzi, sosem bontakozhatott ki teljességében. Élet és mű az ő esetében épp emiatt is különösen szétválaszthatatlan. Néhány rövidprózája így látszólagos súlyánál sokkal jelentősebb emlék a huszadik század sötét évtizedeiről. Ahogy elfeledettsége is csak lényének felejtetlenségét hangsúlyozza voltaképp – jóllehet ez sovány vigasz. Akárcsak az anekdoták is, melyeknek köszönhetően tragikus életének egy-egy részlete még föl-fölbukkan a pesti értelmiség körében. (Minek titkoljam, ez a szöveg sem született volna meg, ha pár hete egy házibuliban nem mondja barátom, a fiatal filmrendező [kellemes modorú zömök], hogy vastag lencsájú, kerek szemüveget szeretne. – Mint a Gálinak – mondtam erre. –

Kilenc dioptriásat. – Utána ötlött eszembe, hogy szinte napra pontosan a halála harmincadik évfordulóján beszéltünk róla.)

Egy ilyen anekdotát mesélt el róla volt főiskolai osztályfőnöke, Gyárfás Miklós a *Népszabadság* 1989. október 21-i számában, amikor a *Szabadsághegyet* harminchárom év után újra bemutatták: „Nyugat-Németországban felkereste a kórházban egy fiatal férfi, aki vele volt a deportálásban, de nem jött vissza Magyarországra. Ő mondta a kórházi ágy mellett ülve: »Nem hallottam rólad, engem másik lágerbe vittek. Akkor tudtam meg, hogy nem pusztultál el a lágerben, amikor egy kanadai újságban azt olvastam: Gáli József író 1957-ben halálra ítélték Magyarországon.«”

Pályi Márk